

Genel Lise Öğrencilerinin Zorba-Kurban Davranışlarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi

An Investigation of Bully-Victim Behaviors of General High School Students in Terms of Some Variables

Gülten GENÇ¹, Mualla Bilgin AKSU²

¹ İnönü Üniversitesi Yabancı Diller Yüksek Okulu, Malatya ggenc@inonu.edu.tr

² Akdeniz Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü, Antalya
muallaaksu@akdeniz.edu.tr

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, genel lise öğrencileri arasında görülen zorba ve kurban davranışlarının seçilmiş bazı kişisel ve ailevi değişkenlerle ilişkisini irdelemektir. Bu amaçla, Erzurum ve Malatya Milli Eğitim Müdürlüklerinin yardımı ile belirlenen bir alt, bir orta ve bir de üst sosyoekonomik düzeyi temsil eden üç lisenin, 811 öğrencisine, araştırmacı tarafından geliştirilen "Liselerde Akran Zorbalığı Tanı Ölçeği" uygulanmıştır. Verilerin çözümlenmesinde, SPSS 10.0 paket programı kullanılmıştır. Araştırmada elde edilen bulgulara göre, genel lise öğrencilerinin zorba ve kurban olmalarının, cinsiyet, yaş, akademik başarı ve madde bağımlılığı gibi bazı kişisel değişkenler ile ve anne-babanın eğitim durumu, ailede şiddet, aile tipi gibi ailevi değişkenlerden etkilendiği sonucuna varılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre de çeşitli önerilere yer verilmiştir.
Anahtar Kelimeler: Okul zorbalığı, okulda şiddet, okul güvenliği

ABSTRACT

The primary purpose of the present study was to determine the relationship between bully/victim behaviors and some selected personal and family variables. For this purpose, three schools from different socioeconomic levels were selected by help of Province National Education Directorate in Erzurum and Malatya. The scale developed by the researcher was administered to 811 students in those schools. According to the results, some personal variables such as age, gender, academic achievement, substance addiction and family variables such as family type, experiencing domestic

violence, education level of parents were found to be significant on bully-victim behaviors of high school students. Finally, some practical recommendations were noted.

Keywords: School bullying, school violence, school security

SUMMARY

Purpose of the Study

The primary purpose of the present study was to determine the relationship bully/victim behaviors and some selected personal and family variables. For this purpose, quantitative research method was used in the study.

Methodology

The Sample

The sample consisted of 811 students attending general high schools in 2006-2007 academic year in Erzurum, and Malatya the biggest cities of the Eastern Anatolian Region. In each city, three schools from different socioeconomic levels were selected by help of Province National Education Directorate.

Data Collection Instrument

The data collection instrument consisted of a questionnaire interrogating the participants about their age, gender, academic achievement and substance addiction. As well as some individual information, some parental information such as, parents' education level, family type (together or fragmented), and domestic violence, was involved in the questionnaire. Furthermore, the 5-point Likert-type scale consisting of 33 multiple-choice items that were assessed on a scale ranging from one to five (never=1, rarely=2, sometimes=3, usually=4, always=5) was developed by the researcher herself.

The reliability of the scale was assessed using Cronbach's Alpha Model. The reliability coefficient of the scale, which was calculated for each of the subscales separately, indicated a high level of reliability. The reliability coefficient of the subscales are as follows; 0,9044 for "Bullying with a Weapon or Threatening, 0, 8722 for Verbal Bullying, 0, 8944 for Cyber Bullying or Sexual Bullying, 0,8070 for Simple Physical

Bullying, 0, 8342 for Behavioral Bullying and 0, 7018 for Heavy Physical Bullying ”. All subjects were assured of the confidentiality of their responses. The collected data were analyzed statistically, using SPSS software. Next, the frequencies, mean scores and standard deviations were calculated for each item. Finally, both parametric and nonparametric tests were applied appropriately. Data were analyzed to see if parametric assumptions were met. Nonparametric tests were conducted if data were not normally distributed or one of the other assumptions was violated. The non-parametric equivalent of the independent / test (two group comparisons) is the Mann Whitney U, and the non-parametric equivalent for ANOVA is the Kruskal-Wallis H (three or more group comparison).

Findings

Of the students, 236 (29,0%) were from the schools of low socioeconomic level, 304 (37,4%) were from the schools of medium socio economic level and 271 (33,4 %) were from the schools of high socio economic level. Three hundred and fifty-five (43,2%) of the participants were females whereas 460 (56,7) were males and their ages ranged from 14 to 18. Some personal and family variables were found to be significant on bully and victim behaviors of high school students. In comparison to bullying behaviors individual variables, the results showed that all the individual variables (age, gender, academic achievement and substance addiction) were important in terms of both bullies and victims. As for family variables, the results indicated that education level of parents family type and experiencing domestic violence were seen important for both bullies and victims.

Conclusion

Based on the findings of the research, it is worth noting that bullying seems to be a problem among high school students and is affected by multiple variables. Firstly, the awareness level of all the school personnel, students and parents related to bullying problem must be raised in order to protect the victims and prevent a serious problem. It has also been concluded that bullying may occur within school boundaries or around

school but it doesn't mean that it is only the problem of the school. Parents should be considered as one of the most important collaborators and stakeholders. Although it is far beyond the scope of this research, it has occurred that parents and students must also be enlightened about the substance addiction and the affects of domestic violence on children and adolescents since they seem to be affective on students' involvement in bullying behaviors.

GİRİŞ

Akran zorbalığı, okullarda bugün düşük düzeyde şiddetin en yaygın biçimidir ve kontrol altına alınmadığı sürece daha ciddi şiddet biçiminde kendini göstermesi kaçınılmazdır. Zorbalık, bir bireyin bir başkasını sürekli olarak ve kasten incitmek amacı ile güç kullanmasıdır. Zorbalık olarak adlandırılan bir eylem şu unsurları taşır: Kötü niyet, sürekli olarak kötü davranma, zorbanın güç olarak üstün olması, hassas ve izole edilmiş bir kurban ve hırpalayıcı sonuçlar (Fried ve Fried, 1996). Geçmişte, çocukların gelişimlerinin bir parçası gibi düşünülen zorbalık davranışlarının bugün okulun öğrenme çevresi üzerinde çok derin ve yaygın olumsuz bir etkisi olduğuna dair kanıtlar giderek artmaktadır. Okulda dalga geçilme, tartaklanma, tehdit edilme, dışlanma korkusu öğrencilerin öğrenme yeteneklerini olumsuz etkilemektedir. Kontrol altına alınmadığı sürece zorbalık şiddetin daha tehlikeli hatta ölümcül biçimlerine de dönüşebilmektedir (Whitted ve diğerleri; 2005). Aileler, özellikle de zorbalık yapan çocukların aileleri zorba davranışlara karşı gereken duyarlılığı göstermemektedir (Olweus, 1993).

Akranlarına zorbalık uygulayan öğrencilerin genellikle, kavga etmenin kendilerini arkadaşları arasında popüler yapacağına dair bir inancıya sahip oldukları, kavganın problem çözmede kullanılacak en etkili çözüm yolu olduğunu düşünmeleri ve kurbanlarının da maruz kaldığı davranışı hak ettikleri gibi bir düşünceye sahip olmakla saldırganlık davranışlarına karşı olumlu bir tutum içinde oldukları gözlenmiştir. Ayrıca bu öğrencilerin okula karşı olumsuz bir tutum içinde oldukları ve çeşitli disiplin suçları işlemeye yatkın oldukları da çeşitli araştırmalarla saptanmıştır (Cole ve diğerleri, 2006). Zorba davranışlar uygulayan çocuklar da kurbanlar da birçok problem yaşadıklarını

ifade etmişlerdir. Kurban çocuklar, yalnızlık hissi, kaçınma, korkma, sinme, kaygı, baş ağrısı, uyku bozuklukları ve mide ağrıları gibi sorunlardan şikâyetçi olmaktadır. Zorba çocuklarda ise boyun ağrısı, halsizlik, bitkinlik ve başka birçok çeşitli psikosomatik rahatsızlıklar görülmektedir (Dake ve diğerleri, 2003). Ayrıca saldırgan davranışlar sıklıkla hem kurban hem de zorba için çok ağır olumsuz sonuçlar da getirebilmektedir. Araştırmalar, birçok kurban ve zorbanın sürekli negatif etkileşimler sonucunda depresyon ve intihar düşünceleri ile mücadele etmek zorunda kaldıklarını göstermektedir (Kaltaila-Heino ve Rimpela, 1999; Roland, 2002).

Birçok kaynakta zorbalık, fiziksel, sözel, duygusal ve cinsel olmak üzere dört türde ele alınmaktadır. Fiziksel zorbalık, tokat atma, ısırma, çimdikleme, tükürme veya diğer bütün fiziksel saldırı biçimleri ile elbiselerine veya eşyalarına zarar verme gibi davranışları içerir. Sözel zorbalık ise taciz edici telefon konuşmaları, parasını veya eşyalarını zorla alma, şiddet tehditleri ile korkutma, ad takma, ırkçı ifadeler, aşağılayıcı alay ifadeleri, küfür etme, hakkında yalan ve incitici söylentiler çıkarma gibi davranışları içermektedir. Sözel zorbalık, en yaygın görülen zorbalık biçimi olmakla birlikte; en çok gözden kaçan, aynı zamanda da en fazla onur kırıcı ve alçaltıcı zorbalık türüdür. Duygusal zorbalık ise dışlama, önemsememe veya ondan kaçma, saldırgan bakışlar, gözlerini kısım bakma, kaş çatma, dudak bükme, gülerken bakma ve vücut dilini düşmanca kullanma gibi çocuğun kendine güvenini olumsuz yönde etkileyecek dolaylı ve sürekli hareketleri içerir. Bireyde bu tip davranışlara maruz kalmanın verdiği acı çoğunlukla fark edilmez, ifade edildiğinde de genellikle yetişkinler tarafından aldırış edilmez. Cinsel zorbalık, istenmeyen cinsel içerikli mesajlar göndermek ve bu türden davranışlar göstermeyi içerir. Mesaj verilen kişinin kendisini rahatsız, küçük düşmüş ve utanç içinde hissetmesine neden olur. Bu tip davranışlar; müstehcen el hareketleri, kişinin vücudunu hedef alan cinsel içerikli ifadeler, kişinin cinselliğine yönelik dalga geçmeler, müstehcen fıkralar anlatma, birey hakkında cinsellik içeren söylentiler çıkarma türünden dokunmadan olabileceği gibi cinsel amaçlı istenmeyen dokunma, sarılma, çimdikleme gibi davranışları da içermektedir. Cinsel zorbalık çoğunlukla kızlara yöneliktir, ancak erkeklere yönelik olarak da görülebilmektedir ve çok tahrip

edici sonuçlara neden olabilmektedir. (Coloroso, 2003; Cooper ve Snell, 2003; Rigby, 2002; Sullivan, 2000; Kapıcı, 2004; Pekel-Uludağlı, ve Uçanok, 2005, Çınkır, 2006, Karaman-Kepekçi ve Çınkır, 2001).

Çocukların şiddet davranışları göstermesinde etkili olan birçok faktör araştırılmıştır. Bu faktörler bireysel faktörler, ailesel faktörler ve çevresel faktörler olarak ele alınabilir. (Karaman-Kepekçi ve Yücedağ-Özcan, 2000). Bireysel faktörler olarak ele alınan cinsiyet ile yaştan zorba ve kurban davranışlarıyla ilişkisini araştıran çalışmaların sonuçları göstermiştir ki, erkek öğrenciler kız öğrencilere göre, yaşı büyük olan öğrenciler de küçük olanlara göre daha fazla zorbalık yapmaktadır. Ayrıca kız öğrencilerle erkek öğrencilerin başvurdukları zorbalık davranışları farklılık göstermektedir. Başka bir ifadeyle erkek öğrenciler daha çok fiziksel saldırganlık ve zorbalık uygularken kızlar daha çok sözel ve davranışsal zorbalık türlerini uygulamaktadır. Ayrıca zorbalığa maruz kalma yönünden de kız öğrenciler, erkek öğrencilere göre, yaşı küçük olanlar da büyük olanlara göre daha fazla zorbalık mağduru olmaktadır. (Pişkin, 2002; Özcebe, 2005, Pekel-Uludağlı, ve Uçanok, 2005, Yurtal, 2006, Tekin, 2006). Ayrıca yaştan artmasıyla birlikte zorbalığa maruz kalma yönünde önemli ölçüde azalma görülmektedir (Şirvanlı- Özen, 2006). Alanyazında, öğrencilerin zorbalık ve çeşitli suçlara bulaşmasında etkili olarak anılan bir başka etken de madde bağımlılığıdır. Özdemir (2001) ucu madde kullanan ergenlerin %88 gibi büyük bölümünün çeşitli biçimlerde suça bulaştığını ifade ederken, madde bağımlılığının suç işlemeye yatkın önemli bir faktör olduğunun altını çizmiştir. Öğrencilerin zorba veya kurban davranışları göstermelerinde etkili olan faktörlerden öne çıkan bir başkası da öğrencilerin okuldaki akademik başarı düzeyleridir. Akademik başarı ve zorba-kurban davranışları arasında doğrudan bir ilişki olduğu dikkat çekmektedir. Okulda sürekli olarak zorbalığa maruz kalan veya tanık olan öğrencilerin kendilerini hiçbir zaman güvende hissetmeyecekleri ve başarılı olabilmeleri için gerekli sosyal ve akademik yeterliliklere de ulaşamayacakları belirtilmektedir (Ron vd., 2002). Colvin (1998 Ayrıca zorba-kurban çocukların hiç karışmayan öğrencilerle kıyaslanması

sonucunda hiç karışmayanların akademik başarılarının her iki gruptan da yüksek olduğu görülmüştür (Pekel-Uludağlı ve Uçanok, 2005).

Ailesel faktörler olarak, yetersiz aile denetimi ve yoğun biçimde yaşanan kardeş rekabeti çocuklarda şiddet davranışlarının ortaya çıkmasında etkili olmaktadır. Potansiyel suç, ebeveynin çocuğu yeterince denetleyememesi sonucunda ortaya çıkmaktadır. Çoğunlukla, ekonomik bakımdan yeterli olmayan ailede baba, geç vakitlere kadar çalışmak veya değişik işlerin peşinde koşturmakta olduğu için çocuklarına yeterince vakit ayırmamaktadır (Walker, 2005). Zorbalığın özelliklerinden olan güç ve saldırganlığın kökeni aile yapısına dayanmaktadır. Zorbalık uygulayan çocuklar genellikle, sert cezaların ve yetersiz sevginin egemen olduğu evlerden gelmektedir. Böyle bir aile yapısı içinde zorbalar, anti-sosyal eğilimlere sahip olmakta ve evlerindeki saldırgan davranış kalıplarını okula taşımaktadırlar (Zaklama, 2003). Öfke ve saldırganlık düzeyini kontrol edemeyen ve sağlıksız yollarla aktarma davranışı gösteren ana babanın çocukları da başkalarını katı biçimde eleştirme, bağırma ve sözel saldırganlık gibi davranışlarını kolayca gösterebilmektedir (Kuzucu, 2003). Benzer biçimde, ana-babaların kendilerinin gösterdikleri saldırganlık düzeyi arttıkça çocuklarının da benzer biçimde saldırganlık düzeylerinin arttığı görülmüştür (Karataş, 2002). Öğrencilerin, zorba davranışlar uygulaması kadar zorbalık mağduru olmaları da ailesel faktörlerle ilişkili görülmüştür. Şirvanlı-Özen (2006), ana-babalarından olumsuz çocuk yetiştirme biçimlerine ilişkin tutum ve davranışlarla karşı karşıya kalan çocuk veya ergenlerin akran zorbalığına maruz kalma risklerinin de arttığını ifade etmiştir. Ailenin sosyoekonomik durumu da öğrencilerin zorba davranışları üzerinde etkili olarak anılan faktörlerden bir diğeridir (Hatunoğlu, 1994).

Çevresel faktörler, ekseriyetle öğrencinin ailesel faktörlerinden kolayca ayırt edilememekle birlikte, öğrencinin yaşadığı çevre, vaktinin büyük bölümünü geçirdiği okulun çevresi ve akranları olarak ayrı bir öneme sahiptir. Ayrıca ailenin ve okulun bulunduğu çevrenin sosyoekonomik düzeyi de zorba ve kurbanlar açısından dikkatle değerlendirilmesi gereken etkenlerdir. Kapıcı, (2004) Sözel, cinsel ya da duygusal zorbalığa maruz kalma açısından, alt ve orta SED'den öğrenciler arasında anlamlı bir

fark olmadığını ifade etmiştir ancak Özcebe (2005) sosyoekonomik düzey ile şiddet davranışı sıklığının ters orantılı olduğunu birisinin artarken diğerinin azaldığını belirtmiştir. Ayrı başlıklar altında ele alınan bütün bu faktörler tek başlarına da etkili olsalar da genellikle bir arada bulunan ve zincirin halkası gibi bütünü tamamlayan parçalardır. Aksu'nun (2002) belirttiği gibi şiddetin çeşitli biçimlerini sergileyen öğrenciler, çoğunlukla kenar mahalle ve gecekonuda oturan, ailesinde veya çevresinde psikoaktif madde kullanan, aile içi ilişkileri kötü olan, okul başarısı düşük olan gençler, madde kullanımı ve şiddet davranışı bakımından yüksek risk grubunu oluşturmaktadır. Zorba davranışların, ülkemizdeki okullarda büyük ve yaygın bir problem olduğunu gösteren çalışmalar vardır (Pişkin, 2002; Karaman-Kepençi, Çınkır, 2001). Çeşitli çalışmaların sonuçlarına göre, öğrencilerin yüzde 64,9'u okulda şiddet içeren davranışlara maruz kaldığını, yüzde 22,7'si başkalarına şiddet içeren davranışlarda bulunduğunu, yüzde 85,6'sı da okullarında şiddet içeren davranışlara tanık olduğunu bildirmiştir (Yurtal, 2006). Zorba öğrenciler, söz ve eylemleri aracılığıyla diğer öğrencileri korkutmakta, sahip olmaları gereken özgür öğrenme haklarını ellerinden almakta, dolayısıyla çocukların kendilerini okulda güvensiz hissetmelerine ve sıkça devamsızlık yapmalarına neden olmaktadır (Furniss, 2000).

AMAÇ

Okul yıllarında zorbalığa maruz kalmanın, zorbalık yapmanın ve tanık olmanın öğrenciler üzerindeki psikolojik ve sosyolojik etkilerinin hayat boyu süren olumsuz sonuçları ve son yıllarda ülkemizin çeşitli bölgelerindeki okullarda artan şiddet olayları, öğrencilerin birbirlerine uyguladığı şiddeti algılama biçimleri konusunda bilgi edinme gereksinimini doğurmuştur. Çünkü okul çocuklarının gösterdikleri şiddet davranışlarını tanımlamak ve büyüklüğünü belirlemek, müdahale ve önlemeye yönelik stratejiler geliştirmek bakımından önemlidir. Bu gerçekler göz önünde bulundurularak planlanan bu araştırmada aşağıdaki soruya yanıt aranmıştır:

Genel lise öğrencilerinin uyguladığı ve maruz kaldığı zorba davranışların cinsiyet, yaş, okul başarısı ve madde bağımlılığı gibi kişisel değişkenler ile anne-baba eğitim düzeyi,

aile tipi (birlikte veya parçalanmış), ailede şiddet yaşanması, gibi ailesel değişkenlerle ve okulun bulunduğu çevrenin sosyoekonomik düzeyinden ne düzeyde etkilenmektedir?

YÖNTEM

Genel lise öğrencileri arasındaki akran zorbalığı olgusuna ilişkin var olan durumu ortaya koyma ve duruma ilişkin sorunlara çözüm aramayı hedefleyen bu araştırmada “betimsel yöntem” kullanılmıştır.

Örnekleme

Araştırmanın Doğu Anadolu Bölgesinde nüfus yoğunluğu bakımından ilk iki sırada yer alan Malatya ve Erzurum illerinin merkezlerinde gerçekleştirilmesi planlanmıştır. Araştırmada sadece genel liselerin tercih edilmesinin nedeni, ortaöğretim çağındaki öğrencilerin büyük bölümünün genel liselerde öğrenim görmesi ve genel liselerin okul özellikleri bakımından daha homojen olmasıdır. Araştırmanın örnekleme belirlenirken, çalışmanın konusuna paralel bir şekilde “amaçlı olarak” belli ölçütler belirlenmiş ve bu ölçütlere göre yansız seçimler yapılarak örneklem oluşturulmuştur. Örneklem oluşumunda ilk ölçüt, üç farklı sosyoekonomik düzeyinden bilgi alınabilmesi için her sosyoekonomik düzeyden okullar belirlemek olmuştur. Aynı sosyoekonomik düzeyde birden fazla lise olması nedeniyle küme örnekleme yöntemi ile bir alt, bir orta ve bir de üst sosyoekonomik düzeyden lise seçilmiştir. Bunun için Milli Eğitim Müdürlüklerinin hazırladığı listelerden kura çekilerek üç lise belirlenmiştir. Her lisede 1, 2 ve 3’üncü sınıflardan ikili öğretim nedeniyle ikişer sınıf seçilmesine karar verilmiş ve bu amaçla da listelerden kura çekilerek şubeler belirlenmiş ve toplam 1000 öğrenci örnekleme alınmıştır.

Veri Toplama Aracı

Araştırmada, araştırmacı tarafından geliştirilen “Lise Öğrencilerinde Akran Zorbalığı Tanı Ölçeği” kullanılmıştır. Ölçek iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde öğrencilerin yaş, cinsiyet, okul başarı durumu ve madde bağımlılığı olup olmadığı gibi bireysel bilgilerle, anne-baba eğitim durumu, aile tipi (anne babanın birlikte veya ayrı olması), gibi ailesel bilgilere yönelik sorular yer almaktadır. İkinci bölümde ise zorba ve kurban

davranışlarını içeren 33 maddelik 5'li likert tipinde (hiçbir zaman=1, arasıra=2, bazen=3, sıklıkla=4, her zaman=5) hazırlanmış ölçek yer almaktadır. İlk aşamada alanyazın taraması ve öğrenci görüşlerine dayanarak elde edilen 70 maddelik denemelik ölçeğin ön denemesi 2005–2006 öğretim yılının ikinci döneminde araştırmanın kapsamına dâhil olmayan bir genel lisede 350 öğrenciye uygulanmıştır. Daha sonra bu taslağa faktör analizi uygulanmış; faktör analizi sonucunda, madde sayısı 33'e inmiş ve birbiriyle ilişkili maddeler 6 boyutta toplanarak adlandırılmıştır. Veriler, çok değişkenli analiz tekniklerinden olan Faktör Analizi tekniği kullanılarak SPSS for Windows 10,0 paket programında çözümlenmiştir. Özdeğerleri 1'den büyük olan faktör sayısı altıdır. Altı faktörün tümü, toplam varyansın yüzde 64,2'sini açıklamaktadır. Temel bileşenler yöntemiyle elde edilen çözüme, dik döndürme tekniklerinden Varimax yöntemi uygulanmıştır. Verilerin açımlayıcı faktör analizi için uygunluğu Kaiser- Meyer- Olkin (KMO) katsayısı ve Barlett Sphericity testi ile incelenmiştir. KMO'nun 0.60'dan yüksek, Barlett testinin anlamlı çıkması verilerin faktör analizi için uygun olduğunu gösterir (Büyüköztürk, 2003). Ölçeğin geçerlik çalışmalarında ilk aşama olarak ölçme aracının uygulanması sonucu KMO değeri 0.911, Barlett Testi anlamlılık değeri 0.000 olarak bulunmuştur. Buna göre verilerin faktör analizine uygun olduğuna karar verilmiştir.

Birinci faktörde toplanan maddeler, herhangi bir dövüş aleti kullanarak veya tehdit etmek suretiyle zorbalık yapmaya ilişkin 7 maddeyi kapsamaktadır. Dolayısı ile faktör 1, "Saldırı Aleti Kullanmak veya Tehditle Zorbalık" olarak adlandırılmıştır. İkinci faktörde ise, sözel zorbalığa ilişkin soruların toplandığı görülmüş ve "Sözel Zorbalık" adı verilmiştir. Üçüncü faktörde toplanan sorular ise internet, cep telefonu aracılığı ile yapılan zorbalık soruları ile cinsel içerikli çeşitli mesajlar içeren doğrudan veya dolaylı zorbalığa ilişkin soruları içermektedir. Dolayısıyla bu faktöre de "Sanal ve Cinsel Zorbalık" adı verilmiştir. Dördüncü faktörde toplanan soruların, öğrenciler arasında yaygın olan fiziksel zorbalığa ilişkin soruları kapsamakta olduğu görülmüştür. Bu yüzden, bu boyut "Basit Fiziksel Zorbalık" biçiminde adlandırılmıştır. Beşinci faktörde ise, çeşitli biçimlerde baskı uygulayarak yapılan psikolojik zorbalık türünden sorular toplandığı için, "Duygusal Zorbalık" biçiminde adlandırılmıştır. Altıncı ve son faktörde

de basit olmayan türden fiziksel zorbalığa ilişkin sorular toplandığı için, bu boyuta da “Ağır Fiziksel Zorbalık” adı verilmiştir. Tablo 1’de ölçeğin geliştirilme sürecine ilişkin özet bilgiler sunulmaktadır (Açıklanan toplam varyans ve Cronbach’s Alpha ile hesaplanan güvenilirlik katsayıları verilmiştir).

Tablo 1: Ölçeğe İlişkin Güvenirlik Verileri

Faktör Numaraları ve Adları	Açıklanan Toplam Varyans (%)	Güvenirlik (Alfa) Değeri
Boyut 1: “Saldırı Aleti kullanmak veya Tehditle Zorbalık”	15,169	0,9044
Boyut 2: “Sözel Zorbalık”	12,882	0,8722
Boyut 3: “Sanal veya Cinsel Zorbalık”	11,318	0,8944
Boyut 4: “Basit Fiziksel Zorbalık”	9,864	0,8070
Boyut 5: “Duygusal Zorbalık”	7,975	0,8342
Boyut 6: “Ağır Fiziksel Zorbalık”	7,049	0,7018

Verilerin Analizi

Araştırmada, ulaşılabilen sağlıklı yanıt formu sayısı 811 olmuştur. İstatistiksel analizler, SPSS 10.0 paket programı kullanılarak yapılmıştır. Verilerin normal dağılıma uygun olup olmaması dikkate alınarak uygulanacak istatistiksel testlere karar verilmiştir. Normal dağılım gösteren veriler için parametrik testler, göstermeyenler için de nonparametrik testler uygulanmıştır. İki den fazla grubun karşılaştırılmasında ANOVA testi (Nonparametrik karşılığı olarak Kruskal-Wallis Varyans Analizi, iki grup karşılaştırmasında ise bağımsız gruplarda t testi (independent samples t test) ve nonparametrik karşılığı Mann-Whitney U Testi kullanılmıştır. ANOVA testi sonunda farklılık gösteren gruplar için, gruplar arasındaki farkın hangi ikili karşılaştırmadan kaynaklandığını belirlemek üzere Post-Hoc testlerden Sheffee testi yapılmıştır. Ortalamalar arasındaki farklılıklar test edilirken tüm analizlerde anlamlılık düzeyi 0.05 olarak alınmıştır. Altı zorbalık boyutu ile bunları oluşturan her bir zorbalık davranışının öğrenciler tarafından maruz kalınma ve tanık olma düzeylerini saptamak amacıyla öğrencilerin “hiçbir zaman” ve “her zaman” arasında derecelendirdikleri yanıtların frekansı, yüzdesi, aritmetik ortalaması ve standart sapması esas alınmıştır. Çözümlenen verilerin, 237’si alt, 305’i orta, 269’u üst sosyoekonomik düzeyde bulunan okullardan

elde edilmiştir. Katılımcı öğrencilerin yaş aralığı 14 ila 18 arasında değişmekte olup, 355'i (%43,2)kız, 460'ı (%56,7) erkektir.

BULGULAR ve YORUM

Genel lise öğrencilerinin uyguladığı ve maruz kaldığı zorba davranışların cinsiyet, yaş, okul başarısı ve madde bağımlılığı gibi kişisel değişkenler ile anne-baba eğitim düzeyi, aile tipi (birlikte veya parçalanmış), ailede şiddet yaşanması, gibi ailesel değişkenlerle ve okulun bulunduğu çevrenin sosyoekonomik düzeyinden ne düzeyde etkilenmektedir? Bu bölümde bulgular, ölçekteki altı alt boyutun kişisel değişkenlerle karşılaştırılması biçiminde sunulmuştur.

1. “Sözel Zorbalık” Boyutunun Seçilmiş Bazı Kişisel ve Ailevi Değişkenler Açısından İncelenmesi:

“Sözel Zorbalık” boyutunda yaş, hem zorbalar hem de kurbanlar için önemli bir faktördür. 17–18 yaş grubundaki öğrencilerin, kendilerinden küçük yaştakilerden daha fazla zorbalık yaptıkları görülmektedir. Yine aynı biçimde ileri yaş grubundaki öğrenciler olarak 17–18 yaş grubunun, kendilerinden yaşça küçük olan 16 yaş grubundan ve 14–15 yaş grubundan daha fazla sözel zorbalığa maruz kaldıkları görülmektedir. Cinsiyet yönünden bakıldığında kızların hem zorba, hem kurban puanları bu boyutta da anlamlı ölçüde düşük bulunmuştur. Algılanan okul başarısı da, bu boyutta önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmıştır. “Başarılı” olan öğrencilerin okul başarısı “orta” ve “düşük” düzeyde olan öğrencilere göre zorba davranışlara daha az başvurdukları görülmektedir. Ayrıca zorba davranışlara kurban olma bakımından, sözel zorbalık ile okul başarısı arasında da ters bir ilişki olduğu dikkat çekmektedir. Sözel zorbalığa kurban olma bakımından, başarılı grupla diğer iki grup arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu görülmektedir. Okul başarısı “düşük” olan öğrenciler, en çok maruz kalan gruptur. Okul başarısı “orta” olan öğrencilerin ise, “başarılı” öğrencilerle karşılaştırıldığında daha fazla sözel zorbalığa maruz kaldıkları görülmektedir. Öğrencilerin okul başarıları arttıkça sözel zorbalık yapma ve sözel zorbalığa maruz kalma oranları düşmekte; okul başarısı düştükçe de zorbalık uygulama ve maruz kalma oranları artmaktadır. Sözel zorbalık boyutunda madde bağımlılığı da

önemli bir faktördür. Madde bağımlılığı olan öğrenciler madde bağımlılığı olmayan akranlarına göre daha fazla zorba davranışlar uygulamaktadır. Ayrıca madde bağımlılığı olan öğrenciler madde bağımlılığı olmayan öğrencilere göre zorba davranışlara daha fazla maruz kalmaktadır (Tablo 2).

Tablo 2: “Sözel Zorbalık” Boyutunun Zorba ve Kurban Yönünden Kişisel Değişkenlere Göre Karşılaştırılması

Bağımsız Değişkenler	ZORBA				KURBAN				
	N	$\bar{X}^1$	SS	F/t	P	$\bar{X}^1$	SS	F/t	P
Yaş				7,610	0,001				0,000
14-15	374	1,36 ^b	0,54			1,74 ^b	0,72		
16	299	1,42 ^b	0,58			1,85 ^b	0,74		
17-18	138	1,58 ^a	0,60			2,03 ^a	0,74		
Cinsiyet				5,995	0,000			2,279	0,023
Kız	351	1,28	0,49			1,76	0,72		
Erkek	460	1,52	0,61			1,88	0,74		
Okul Başarısı				11,42	0,000			9,025	0,000
Başarılı	383	1,32 ^a	0,45	2		1,73 ^a	0,70		
Orta	367	1,50 ^b	0,66			1,89 ^b	0,74		
Başarısız	61	1,52 ^b	0,55			2,11 ^c	0,79		
Madde bağımlılığı				5,472	0,000			4,204	0,000
Var	106	1,75	0,68			2,13	0,80		
Yok	704	1,37	0,53			1,78	0,72		

1: Farklı harfler ortalamalar arasındaki farkı gösterir

“Anne eğitimi, baba eğitimi, aile tipi, ailenin gelir durumu ve okulun bulunduğu bölgenin sosyoekonomik durumu” gibi değişkenlerin “sözel zorbalık” yönünden önemli faktörler olmadığı görülmüştür. Anne babanın birlikte olup olmaması anlamında aile tipi, sözel zorbalık boyutunda öğrencilerin kurban olmaları bakımından önemli bir faktör olarak bulunmuştur. Anne babası birlikte olmayan bu öğrenciler, anne babası birlikte olan öğrencilere göre daha fazla sözel zorbalığa uğramaktadır (Tablo 3). Sözel zorbalık boyutunda önemli etken olarak bulunan ailevi değişkenlerden birisi de, ailede şiddete başvurulmasıdır. Ailede şiddetin görülmesi, öğrencilerin hem zorba hem de kurban olmalarını büyük ölçüde etkilemektedir. Ailede şiddetin “sıkça”, “zaman

zaman” ve “hiç” düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı farklar bulunmuştur. Bütün düzeyler arasında görülen bu anlamlılık, bu boyutta, ailede şiddetin görülme sıklığı ile öğrencilerin zorba veya kurban olmaları arasında ters yönde bir ilişki olduğunu göstermektedir. Ailesinde “sıkça” şiddet olan öğrenciler, “zaman zaman” olan öğrencilere göre daha fazla sözel zorbalık uygulamakta ve daha fazla sözel zorbalığa maruz kalmaktadır. Ayrıca, aile içinde şiddet “hiç” olmayan gruba göre de daha fazla sözel zorbalık uygulamakta ve maruz kalmaktadırlar. (Tablo 3).

Tablo 3: “Sözel Zorbalık” Boyutunun Zorba ve Kurban Yönünden Ailevi Değişkenlere Göre Karşılaştırılması

Bağımsız Değişkenler	ZORBA					KURBAN			
	n	$\bar{X}^1$	SS	F/t	P	$\bar{X}^1$	SS	F/t	P
Anne eğitimi				0,252	0,778			0,360	0,697
OYD	184	1,44	0,61			1,86	0,79		
OY+ilk	392	1,41	0,55			1,81	0,70		
Orta ve üstü	235	1,42	0,57			1,84	0,75		
Baba eğitimi				0,021	0,979			0,136	0,873
OYD	32	1,40	0,62			1,88	0,85		
OY+ilk	316	1,42	0,58			1,84	0,75		
Orta ve üstü	463	1,42	0,56			1,82	0,72		
Anne baba(aile tipi)				27733	0,351**			2,225	0,029
Birlikte	732	1,40	0,54	,000		1,81	0,71		
eğil	79	1,58	0,77			2,04	0,90		
Ailede Şiddet				56,07	0,000			54,7	0,000
Hiç yok	635	1,34 ^a	0,45	8		1,74 ^a	0,66		
Zaman zaman	147	1,55 ^b	0,70			1,97 ^b	0,77		
var									
Sıkça var	29	2,37 ^c	01,0			3,07 ^c	0,94		
Okulun SED				1,798	0,166			2,165	0,115
Alt SED	236	1,45	0,62			1,90	0,74		
Orta SED	304	1,44	0,61			1,83	0,75		
Üst SED	271	1,36	0,46			1,76	0,71		

1: Farklı harfler ortalamalar arasındaki farkı gösterir **: Mann-Whitney U Testi U değeri

2. “Basit Fiziksel Zorbalık” Boyutunun Seçilmiş Bazı Kişisel ve Ailevi Değişkenler Açısından İncelenmesi:

Basit Fiziksel Zorbalık boyutunda kişisel değişkenlerden yaşın önemli bir etken değildir. Bu boyutta da diğer boyutlardaki bulgulara benzer biçimde, hem zorba hem kurban olma yönünden cinsiyet önemli bir etkidir. Hem zorba hem de kurban davranışları yönünden bakıldığında, erkeklerin kızlara göre daha fazla basit fiziksel zorbalık davranışları uyguladıkları görülmektedir. Basit Fiziksel Zorbalık boyutunda da, diğer değişkenlerde görüldüğü gibi okul başarısı önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca öğrencilerin kurban olmaları okul başarısı ile ters yönde ilişki göstermektedir. Okul başarısı azaldıkça, öğrencilerin basit fiziksel zorbalık davranışlarına maruz kalma durumları da artmaktadır. Zorbalık yapma yönünden, “başarılı” öğrenciler en az zorba davranışlara başvuran öğrenciler olarak görülmektedir. Daha sonra “orta” düzeyde başarılı olan öğrencilerle, “başarısız” öğrenciler göze çarpmaktadır. Kurban davranışları yönünden de, en az mağdur olan öğrenciler “başarılı” olanlar ve daha sonra sırasıyla “orta” düzeyde başarılı olanlar ve “başarısız” olanlar gelmektedir. Kurban davranışları yönünden her üç grup arasında istatistiksel farklılık olduğu görülmektedir. Madde bağımlılığı bu boyutta da önemli bir faktördür. Madde bağımlısı olan öğrenciler, akranlarına Basit Fiziksel Zorbalık türünü, madde bağımlılığı olmayan öğrencilere göre hem daha fazla uygulamakta hem de daha fazla maruz kalmaktadır (Tablo 4).

Tablo 4: “Basit Fiziksel Zorbalık” Boyutunun Zorba ve Kurban Yönünden Kişisel Değişkenlere Göre Karşılaştırılması

Bağımsız Değişkenler	ZORBA				KURBAN				
	n	$\bar{X}^1$	SS	F/t	P	$\bar{X}^1$	SS	F/t	P
Yaş				2,801	0,061			1,614	0,200
14–15	374	1,31	0,59			1,42	0,66		
16	299	1,32	0,58			1,41	0,60		
17–18	138	1,45	0,66			1,52	0,65		
Cinsiyet				2,896	0,004			2,583	0,010
Kız	351	1,27	0,54			1,37	0,56		
Erkek	460	1,39	0,63			1,48	0,69		
				11,316	0,000			8,257	0,000
Okul Başarısı									
Başarılı	383	1,24 ^a	0,47			1,35 ^a	0,56		
Orta	367	1,42 ^b	0,68			1,48 ^b	0,67		
Başarısız	61	1,52 ^b	0,70			1,67 ^c	0,83		
				3,734	0,000			3,924	0,000
Madde bağımlılığı									
Var	106	1,60	0,79			1,72	0,82		
Yok	704	1,30	0,55			1,39	0,60		

1: Farklı harfler ortalamalar arasındaki farkı gösterir

Ailevi değişkenlere bakıldığında “Basit Fiziksel Zorbalık” boyutunda “anne eğitimi ve okulun temsil ettiği sosyoekonomik düzey” önemli etkenler değildir. Baba eğitim durumu basit fiziksel zorbalık boyutunda öğrencilerin kurban olmaları bakımından etkili bir faktördür. Tablo 5’e bakıldığında farkı yaratan grubun babası “okuryazar olmayan” gruptaki öğrencilerden kaynaklandığı görülmektedir. Babası “okuryazar olmayan” grupta yer alan öğrencilerin babası “okuryazar veya ilkokul mezunu” olan öğrencilerle baba eğitim durumu “orta veya üstü” grupta yer alan öğrencilerden daha fazla zorbalığa maruz kalmaktadır. Aile tipi, basit fiziksel zorbalık türünde öğrencilerin hem kurban hem de zorba olmaları yönünden anlamlıdır. Anne babası birlikte olmayan öğrenciler, anne babası birlikte olan öğrencilere göre daha fazla zorbalık yapmaktadır. Benzer biçimde anne babası birlikte olmayan öğrenciler, anne babası birlikte olan öğrencilere göre daha fazla basit fiziksel zorbalığa uğramaktadır. Bu boyutta ailevi değişkenler arasında etkili faktör olarak görülenlerden bir diğeri, diğer boyutlarda da olduğu gibi ailede şiddetin olmasıdır. Ailede şiddetin görülmesi, öğrencilerin hem zorba hem de

kurban olması bakımından önemli değişkenlerdir. Basit fiziksel zorbalık davranışlarını en az uygulayan öğrencilerin, ailesinde şiddetin “hiç” düzeyinde olduğunu ifade eden öğrenciler olduğu görülmektedir. Bu gruptan istatistiksel olarak farklı görülen diğer grup ise, ailede şiddetin “zaman zaman” uygulandığını ifade eden öğrencilerdir. Şiddetin ailesinde “sıkça” uygulandığını ifade eden öğrenci grubunun da, en çok zorba davranışlara başvuran öğrenciler olduğu görülmektedir. Kurban olma davranışları bakımından da, yine aynı biçimde en az kurban olan öğrenciler ailesinde şiddetin “hiç” olmadığını ifade eden öğrenci grubudur. Ailesinde “zaman zaman” şiddetin olduğunu ifade eden öğrencilerin ikinci sırada en çok zorbalığa maruz kaldığı görülmektedir. Zorbalığa en fazla maruz kalan öğrenci grubu ise, ailesinde “sıkça” şiddet olduğunu ifade eden öğrencilerdir (Tablo 5).

Tablo 5: “Basit Fiziksel Zorbalık” Boyutunun Zorba ve Kurban Yönünden Ailevi Değişkenlere Göre Karşılaştırılması

Bağımsız Değişkenler	ZORBA				KURBAN				
	n	$\bar{X}^1$	SS	F/t	P	$\bar{X}^1$	SS	F/t	P
Anne eğitimi				0,659	0,518			2,297	0,101
OYD	184	1,38	0,67			1,51	0,70		
OY+ilk	392	1,32	0,61			1,39	0,62		
Orta ve üstü	235	1,33	0,52			1,44	0,61		
Baba eğitimi				0,686	0,504			6,716	0,035*
OYD	32	1,39	0,61			1,68 ^a	0,74		
OY+ilk	316	1,31	0,57			1,40 ^b	0,60		
Orta ve üstü	463	1,36	0,61			1,44 ^b	0,65		
Anne baba(aile tipi)				2,262	0,026			2,385	0,019
Birlikte	732	1,37	0,55			1,41	0,61		
Değil	79	1,55	0,89			1,65	0,84		
Ailede Şiddet				22,05	0,000			17,0	0,000
Hiç yok	635	1,28 ^a	0,47			1,39 ^a	0,56		
Zaman zaman var	147	1,48 ^b	0,75			1,52 ^b	0,69		
Sıkça var	29	1,93 ^c	1,34			2,05 ^c	1,30		
Okulun SED				0,165	0,848			1,752	0,174
Alt SED	236	1,36	0,62			1,50	0,69		
Orta SED	304	1,33	0,63			1,41	0,64		
Üst SED	271	1,34	0,53			1,40	0,59		

1: Farklı harfler ortalamalar arasındaki farkı gösterir

*: Kruskal-Wallis Varyans Analizi X^2 değeri

3. “Ağır Fiziksel Zorbalık” Boyutunun Seçilmiş Bazı Kişisel ve Ailevi Değişkenler Açısından İncelenmesi:

“Ağır Fiziksel Zorbalık” boyutunda, kişisel değişkenlerin tümü öğrencilerin hem zorba hem de kurban davranışları göstermesinde etkili faktörlerdir (Tablo 6). Yaş değişkeninde farkı yaratan grup, 17–18 yaş aralığıdır. Bu yaş grubunda öğrencilerin hem zorba hem de kurban davranışları, diğer iki gruptan istatistiksel olarak anlamlı biçimde farklı bulunmuştur. Bu boyutta, 17–18 yaş grubundaki öğrencilerin, 16 yaş grubu ile 14–15 yaş grubunda yer alan öğrencilere göre daha fazla ağır fiziksel zorbalığa başvurdukları ve maruz kaldıkları görülmektedir. Bu boyutta da, diğer bütün boyutlar da olduğu gibi, zorbalığa en çok başvuran grup da en çok maruz kalan grup da ileri yaş grubundaki öğrencilerdir. Bu boyutta cinsiyet yine önemlidir. Erkek öğrencilerin bu boyutta da hem zorba hem de kurban, puanlarının kızlardan anlamlı ölçüde yüksek olduğu görülmektedir. Okul başarısı bu boyutta da önemlidir. Ağır fiziksel zorbalığı akranlarına uygulama bakımından “başarılı” öğrencilerin, okul başarısı “orta” ve “düşük” düzeyde olan öğrencilere göre istatistiksel olarak anlamlı biçimde farklıdır. Kurban olma bakımından ise, bu boyutta öğrencilerin okul başarıları ile ağır fiziksel zorbalığa maruz kalmaları arasında ters yönde bir ilişki olduğu dikkat çekmektedir. Farklı okul başarı düzeylerinin tümü birbirinden anlamlı biçimde farklıdır. Okul başarısı azaldıkça, ağır fiziksel zorbalığa maruz kalma oranları da artmaktadır. “Başarılı” öğrencilerin, okul başarısı “orta” düzeyde olanlardan ve “başarısız” olanlardan daha az ağır fiziksel zorbalığa uğradıkları görülmektedir. Ağır fiziksel zorbalık bakımından, madde bağımlılığı öğrencilerin zorba ve kurban olma durumları açısından önemli bir faktördür. Madde bağımlılığı olan öğrenciler, hem zorba hem de kurban olarak madde bağımlılığı olmayan öğrencilerden daha fazla etkilenmektedir.

Tablo 6: “Ağır Fiziksel Zorbalık” Boyutunun Zorba ve Kurban Yönünden Kişisel Değişkenlere Göre Karşılaştırılması

Bağımsız Değişkenler	ZORBA				KURBAN				
	n	$\bar{X}^1$	SS	F/t	P	$\bar{X}^1$	SS	F/t	P
Yaş				12,375	0,000			6,429	0,002
14-15	374	1,45 ^b	0,81			1,38 ^b	0,77		
16	299	1,43 ^b	0,77			1,36 ^b	0,65		
17-18	138	1,83 ^a	0,99			1,62 ^a	0,86		
Cinsiyet				8,519	0,000			8,687	0,000
Kız	351	1,24	0,61			1,18	0,51		
Erkek	460	1,71	0,95			1,60	0,85		
Okul Başarısı				17,353	0,000			15,587	0,000
Başarılı	383	1,33 ^a	0,65			1,27 ^a	0,59		
Orta	367	1,64 ^b	0,96			1,51 ^b	0,83		
Başarısız	61	1,83 ^b	0,99			1,73 ^c	0,96		
Madde bağımlılığı				5,860	0,000			5,454	0,000
Var	106	2,12	1,19			1,92	1,07		
Yok	704	1,42	0,75			1,34	0,66		

1: Farklı harfler ortalamalar arasındaki farkı gösterir

Ağır fiziksel zorbalık boyutunda, aile tipi (anne babanın bir arada veya ayrı olması), ağır fiziksel zorbalığın öğrenci tarafından hem uygulanması hem de maruz kalınması bakımından önemli bulunmuştur. Anne babası bir arada olmayan öğrenciler, anne babası bir arada olan öğrencilere göre daha fazla ağır fiziksel zorbalık uygulamakta ve maruz kalmaktadır. Ayrıca, ailede şiddet değişkeni açısından görülen fark, üç düzey arasında da istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu bakımdan, ailede şiddetin görülmesi ile öğrencilerin ağır fiziksel zorbalık boyutunda hem kurban hem de zorba olmaları arasında ters yönde bir ilişki söz konusudur. Ailesinde “sıkça” düzeyinde şiddet görülen öğrencilerin, ailesinde “zaman zaman” ve “hiç” düzeyinde şiddet görülen öğrencilere göre daha fazla zorba ve kurban oldukları görülmektedir (Tablo 7).

Tablo 7: “Ağır Fiziksel Zorbalık” Boyutunun Zorba ve Kurban Yönünden Ailevi Bağımsız Değişkenlere Göre Karşılaştırılması

Bağımsız Değişkenler	ZORBA					KURBAN			
	n	$\bar{X}^1$	SS	F/t	P	$\bar{X}^1$	SS	F/t	P
Anne eğitimi				0,540	0,583			1,526	0,218
OYD	184	1,47	0,78			1,50	0,85		
OY+ilk	392	1,50	0,84			1,38	0,70		
Orta ve üstü	235	1,55	0,92			1,41	0,75		
Baba eğitimi				1,416	0,243			1,039	0,354
OYD	32	1,53	0,78			1,59	0,84		
OY+ilk	316	1,44	0,80			1,39	0,71		
Orta ve üstü	463	1,55	0,89			1,42	0,77		
Anne baba (aile tipi)				2,056	0,040			2,770	0,007
Birlikte	732	1,49	0,82			1,38	0,71		
Değil	79	1,69	1,02			1,71	1,03		
Ailede Şiddet				23,2	0,000			31,8	0,000
Hiç yok	635	1,42 ^a	0,74			1,32 ^a	0,64		
Zaman zaman var	147	1,72 ^b	0,99			1,64 ^b	0,88		
Sıkça var	29	2,35 ^c	1,49			2,27 ^c	1,31		
Okulun SED				1,196	0,303			2,384	0,093
Alt SED	236	1,56	0,88			1,50	0,85		
Orta SED	304	1,45	0,80			1,35	0,68		
Üst SED	271	1,53	0,87			1,41	0,74		

1: Farklı harfler ortalamalar arasındaki farkı gösterir*: Kruskal-Wallis Varyans Analizi X^2 değeri

4. “Sanal Zorbalık ve Cinsel Zorbalık” Boyutunun Seçilmiş Bazı Kişisel ve Ailevi Değişkenler Açısından İncelenmesi:

“Sanal ve Cinsel Zorbalık” boyutunda yaş değişkeni, zorba öğrenciler açısından önemli bir faktördür ve farkı yaratan, 14–15 yaş grubundaki öğrencilerdir. Bu grup, diğer yaş gruplarına göre cinsel ve sanal zorbalığı en az uygulayan gruptur. Diğer yaş gruplarından 17–18 yaş grubundaki öğrenciler ve 16 yaş grubundaki öğrenciler ise daha fazla sanal ve cinsel zorbalık uygulayan gruplardır. Cinsiyet değişkeni açısından, kız öğrencilerle erkek öğrenciler arasında sadece zorbalık yapma yönünden anlamlı bir fark olduğu görülmekte ve kurban olma yönünden iki grup arasındaki farkın anlamlı

olmadığı gözlenmektedir. Sanal ve cinsel zorbalık yönünden erkek öğrenciler, kız öğrencilere göre daha fazla zorbalık yapmaktadır. Okul başarısı değişkeni öğrencilerin sanal ve cinsel zorbalık yapmalarında önemli bir etkidir. Zorba davranışlar yönünden farkı yaratan grup “başarılı” öğrencilerken, kurbanlar yönünden de “başarısız” öğrenciler olduğu görülmektedir. “Başarılı” öğrenciler, okul başarısı “orta” ve “düşük” olan öğrencilere göre daha az sanal ve cinsel zorbalık uygulamaktadır. Sanal ve cinsel zorbalığa en fazla maruz kaldığını ifade eden grubun da, okul başarısı “düşük” olan öğrenciler olduğu dikkat çekmektedir. Öğrencilerin madde bağımlılığının olması sanal ve cinsel zorbalık davranışlarına hem maruz kalma hem de uygulama bakımından önemli bir etken olarak görülmektedir. Madde bağımlılığı olan öğrenciler, madde bağımlılığı olmayan öğrencilere göre bu zorbalık türünü de daha fazla uygulamakta ve daha fazla maruz kalmaktadır (Tablo 8).

Tablo 8: “Siber ve Cinsel Zorbalık” Boyutunun Zorba ve Kurban Yönünden Kişisel Değişkenlere Göre Karşılaştırılması

Bağımsız Değişkenler	ZORBA				KURBAN				
	n	$\bar{X}^1$	SS	F/t	P	$\bar{X}^1$	SS	F/t	P
Yaş				3,247	0,039			4,054	0,054*
14–15	374	1,12 ^a	0,38			1,28	0,54		
16	299	1,19 ^b	0,50			1,34	0,55		
17–18	138	1,21 ^b	0,43			1,43	0,56		
Cinsiyet				3,283	0,001			0,501	0,616
Kız	351	1,10	0,40			1,31	0,53		
Erkek	460	1,20	0,46			1,33	0,57		
Okul Başarısı				6,497	0,002			4,427	0,012
Başarılı	383	1,10 ^a	0,30			1,27 ^b	0,59		
Orta	367	1,22 ^b	0,53			1,51 ^b	0,83		
Başarısız	61	1,18 ^b	0,53			1,73 ^a	0,96		
				2,801	0,005			1,997	0,004
Madde bağımlılığı									
Var	106	1,27	0,52			1,42	0,58		
Yok	704	1,14	0,42			1,30	0,54		

1: Farklı harfler ortalamalar arasındaki farkı gösterir

*: *Kruskal-Wallis Varyans Analizi X^2 değeri*

Ailevi değişkenler açısından bakıldığında, Siber ve Cinsel Zorbalık boyutu için “aile tipi (anne-babanın birlikte olması) ve okulun temsil ettiği sosyoekonomik düzey” gibi ailevi değişkenlerin öğrencilerin zorba veya kurban olmalarında etkili olmadığı görülmektedir. Anne eğitimi değişkeni, bu boyutta sadece öğrencinin zorba davranışlara maruz kalması bakımından önemlidir. Anne eğitim düzeyi “orta ve üstü” olan öğrencilerin zorba davranışlara anne eğitim düzeyi “okuryazar olmayan” ve “okuryazar ve ilkokul” düzeyinde olan öğrencilere göre daha fazla maruz kaldıkları görülmektedir. Baba eğitim düzeyi, bu boyutta öğrencilerin hem zorba hem de kurban olma durumunda etkili bir faktördür. Zorba öğrenciler açısından bakıldığında yapılan Kruskal-Wallis Varyans Analizi sonuçlarına göre, baba eğitim düzeyi üç grupta da birbirinden farklı çıkmıştır. Babası “okuryazar olmayan” grupta yer alan öğrenciler, zorba puanları yönünden babası “okuryazar ve ilkokul mezunu” olan öğrencilerle “orta ve üstü” eğitim düzeyine sahip olan öğrencilerden daha fazla zorbalık yapmaktadır (Tablo 9). Kurban olma bakımından ise, farkı yaratan grubun baba eğitim düzeyi “orta ve üstü” olan grup olduğu görülmektedir. Bu grup, baba eğitim düzeyi “okuryazar olmayan” ve “okuryazar ve ilkokul mezunu” olan gruptan daha fazla zorbalığa maruz kalmaktadır. Ailede şiddetin görülmesi değişkeni, öğrencilerin sanal ve cinsel zorbalık boyutunda zorba olma durumları bakımından önemli bir faktör olarak bulunmuştur. Ailede şiddetin görülmesi, öğrencilerin zorba davranışlar göstermesi ile ters yönde ilişkili görülmektedir. Ailede şiddetin olması veya sıklığı arttıkça öğrencilerin sanal ve cinsel zorbalık yapma oranları da artmaktadır. Ailesinde “sıkça” şiddet olan öğrencilerin, ailesinde “zaman zaman” şiddet olan öğrencilere göre bu boyutta daha fazla zorbalık uyguladıkları görülmektedir. Ailesinde “zaman zaman” şiddet görülen öğrencilerin de, “hiç” şiddet görülmeyen öğrencilere göre daha fazla zorbalık uyguladıkları görülmektedir (Tablo 9).

Tablo 9: Siber ve Cinsel Zorbalık” Boyutunun Zorba ve Kurban Yönünden Ailevi Değişkenlere Göre Karşılaştırılması

Bağımsız Değişkenler	ZORBA				KURBAN				
	n	$\bar{X}^1$	SS	F/t P	$\bar{X}^1$	SS	F/t P		
Anne eğitimi				0,195	0,823			5,557	0,004
OYD	184	1,16	0,43			1,29 ^a	0,57		
OY+ilk	392	1,15	0,44			1,27 ^a	0,51		
Orta ve üstü	235	1,18	0,43			1,42 ^b	0,59		
Baba eğitimi				12,19	0,002*			6,438	0,002
OYD	32	1,24 ^a	0,002	6		1,26 ^a	0,55		
OY+ilk	316	1,12 ^b	0,370			1,24 ^a	0,46		
Orta ve üstü	463	1,18 ^c	0,480			1,38 ^b	0,59		
Anne baba(aile tipi)				1,086	0,278			0,762	0,447
Birlikte	732	1,40	0,540			1,31	0,55		
Değil	79	1,58	0,770			1,36	0,56		
Ailede Şiddet				31,25	0,000			12,19	0,002*
Hiç yok	635	1,12 ^a	0,330	7		1,29	,057	1	
Zaman zaman var	147	1,23 ^b	0,550			1,37	0,58		
Sıkça var	29	1,74 ^c	1,00			1,68	0,82		
Okulun SED				0,237	0,789			0,070	0,933
Alt SED	236	1,15	0,37			1,32	0,51		
Orta SED	304	1,17	0,520			1,31	0,59		
Üst SED	271	1,16	0,400			1,32	0,54		

1: Farklı harfler ortalamalar arasındaki farkı gösterir

*: Kruskal-Wallis Varyans Analizi X^2 değeri

5. “Duygusal Zorbalık” Boyutunun Seçilmiş Bazı Kişisel ve Ailevi Değişkenler Açısından İncelenmesi:

Tabloda 10’da görüldüğü gibi “Duygusal Zorbalık” boyutunda “yaş” önemli bir faktör değildir. Bu boyutun cinsiyet yönünden değerlendirilmesinde, cinsiyetin zorba davranışlar yönünden önemli bir faktör olduğu görülmektedir. Erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre daha fazla duygusal zorbalığa başvurdukları görülmüştür. Bu boyutta kurban davranışları bakımından cinsiyet önemli bir etken değildir. Okul başarısı da bu

boyutta, hem zorba hem de kurban olmak yönünden önemli bir etkidir. Zorbalarda farkı yaratan grup, başarılı öğrencilerdir. “Başarılı” öğrencilerin “orta” düzeyde başarılı ve “başarısız” öğrencilere göre bu boyutta zorba puanları daha yüksek bulunmuştur. Kurban olma bakımından ise, farkı yaratan grubun “başarısız” öğrenciler olduğu görülmektedir. Yapılan Kruskal-Wallis X^2 testi sonuçlarına göre, “başarısız” öğrencilerin, “başarılı” ve “orta” düzeyde başarılı öğrencilere göre daha fazla kurban oldukları görülmüştür. Duygusal zorbalık boyutunda madde bağımlılığı, hem zorba hem de kurban davranışları açısından önemlidir. Madde bağımlılığı olan öğrenciler, madde bağımlılığı olmayan öğrencilere göre duygusal zorbalığı hem daha fazla uygulamakta hem de daha fazla maruz kalmaktadırlar (Tablo 10).

Tablo 10: “Duygusal Zorbalık” Boyutunun Zorba ve Kurban Yönünden Kişisel Değişkenlere Göre Karşılaştırılması

Bağımsız Değişkenler	ZORBA					KURBAN			
	n	$\bar{X}^1$	SS	F/t	P	$\bar{X}^1$	SS	F/t	P
Yaş				2,00	0,363*			0,523	0,593
14–15	374	1,12	0,34			1,23	0,52		
16	299	1,14	0,44			1,20	0,50		
17–18	138	1,22	0,50			1,25	0,46		
Cinsiyet				8,519	0,000			1,042	0,297
Kız	351	1,11	0,32			1,20	0,45		
Erkek	460	1,17	0,46			1,24	0,54		
				7,439	0,001			6,664	0,036*
Okul Başarısı									
Başarılı	383	1,09 ^a	0,28			1,19	0,50 ^a		
Orta	367	1,20 ^b	0,51			1,23	0,50 ^a		
Başarısız	61	1,19 ^b	0,42			1,34	0,58 ^b		
Madde bağımlılığı				2,436	0,016			1,729	0,000
Var	106	1,28	0,64			1,32	0,67		
Yok	704	1,13	0,36			1,20	0,47		

1: Farklı harfler ortalamalar arasındaki farkı gösterir*: Kruskal-Wallis Varyans

Analizi X^2 değeri

Ailevi değişkenler açısından bakıldığında (Tablo 11), baba eğitim durumu, duygusal zorbalığa maruz kalmada önemli bir etken olarak görülmesine rağmen bu boyutta zorba

davranışlar açısından önemli değildir. Farkı yaratan grup, babası okuryazar olmayan gruptaki öğrencilerdir. Babası “okuryazar olan” gruptaki öğrencilerin, babası “okuryazar veya ilkokul” mezunu olmayan gruptaki öğrencilerle, babası “orta ve üstü” düzeyde eğitim almış olan gruba göre daha fazla duygusal zorbalığa uğramaktadır. Bu boyutta önemli olan bir başka değişken de aile tipidir. Anne babanın birlikte veya ayrı olması, öğrencilerin duygusal zorbalığı uygulamalarında ve maruz kalmalarında önemli bir etkidir. Anne babası birlikte olmayan öğrencilerin, anne babası birlikte olan öğrencilere göre daha fazla duygusal zorbalığa maruz kaldığı görülmektedir. Benzer biçimde, anne babası birlikte olmayan öğrencilerin, anne babası birlikte olan öğrencilere göre daha fazla duygusal zorbalık uyguladığı görülmektedir. Ailede şiddetin görülmesi, bu boyutta da yine öğrencilerin hem zorba hem de kurban olmalarında önemli faktörlerdir. Ailede şiddet değişkeni açısından, üç farklı düzey arasında da istatistiksel olarak anlamlı fark olduğu görülmüştür. Bu anlamda, ailede şiddetin görülmesi ile öğrencilerin zorba ve kurban davranışları sergilemesi arasında ters yönde bir ilişki olduğu dikkat çekmektedir. Ailesinde “sıkça” düzeyinde şiddet görülen öğrencilerin, ailesinde “zaman zaman” ve “hiç” düzeyinde şiddet görülen öğrencilere göre daha fazla zorba ve kurban oldukları görülmektedir (Tablo 11). Okulun temsil ettiği sosyoekonomik düzey, hiçbir boyutta kurbanlar ve zorbalılar için anlamlı bulunmamış olmasına rağmen bu boyutta her ikisi için de anlamlı bulunmuştur. Zorbalılar yönünden bakıldığında bütün düzeylerde farklılığın istatistiksel olarak farklı olduğu görülmektedir. Ancak puan sıralaması olarak bakıldığında “alt” sosyoekonomik düzeydeki okullardan “üst” sosyoekonomik düzeydeki okullara doğru zorba puanlarının düştüğü görülmektedir. Kurbanlarda ise farkı yaratan grup, alt sosyoekonomik düzeydeki okullardır. “Alt” sosyoekonomik düzeydeki okulların öğrencilerinin “orta” ve “üst” sosyoekonomik düzeydeki okulların öğrencilerine göre daha fazla duygusal zorbalığa maruz kaldıkları görülmektedir. Bu boyutta öğrencilerin hem zorba hem de kurban olmaları, duygusal zorbalığa uğrayan öğrencilerin aynı zamanda duygusal zorbalık yaptıkları biçiminde yorumlanmaktadır.

Tablo 11: “Duygusal Zorbalık” Boyutunun Zorba ve Kurban Yönünden Ailevi Değişkenlere Göre Karşılaştırılması

Bağımsız Değişkenler	ZORBA				KURBAN				
	n	$\bar{X}^1$	SS	F/t	P	$\bar{X}^1$	SS	F/t	P
Anne eğitimi				1,099	0,334			1,289	0,276
OYD	184	1,19	0,500			1,27	0,63		
OY+ilk	392	1,14	0,38			1,20	0,44		
Orta ve üstü	235	1,13	0,38			1,21	0,50		
Baba eğitimi				0,372	0,689			3,466	0,032
OYD	32	1,20	0,38			1,45 ^a	0,86		
OY+ilk	316	1,14	0,38			1,22 ^b	0,46		
Orta ve üstü	463	1,15	0,43			1,20 ^b	0,50		
Anne baba(aile tipi);				25991	0,036*			2,590	0,011
Birlikte	732	1,14	0,39			1,20	0,46		
Değil	79	1,25	0,58			1,43	0,77		
Ailede Şiddet				19,7	0,000			14,14	0,000
Hiç yok	635	1,11 ^a	0,33			1,10 ^a	0,43		
Zaman zaman var	147	1,23 ^b	0,45			1,30 ^b	0,52		
Sıkça var	29	1,54 ^c	1,0			1,64 ^c	1,20		
Okulun SED				6,572	0,037*			6,873	0,032*
Alt SED	236	1,18 ^a	0,42			1,27 ^a	0,57		
Orta SED	304	1,15 ^b	0,47			1,21 ^b	0,49		
Üst SED	271	1,12 ^c	0,32			1,18 ^b	0,45		

1: Farklı harfler ortalamalar arasındaki farkı gösterir

*: Kruskal-Wallis Varyans Analizi X^2 değeri

**.: Mann-Whitney U Testi U değeri

6. “Saldırı Aleti Kullanmak veya Tehditle Zorbalık” Boyutunun Seçilmiş Bazı Kişisel ve Ailevi Değişkenler Açısından İncelenmesi:

Tablo 12’de görüldüğü gibi, saldırı aleti kullanmak veya tehditle zorbalık boyutunda yaş ne zorbalar ne de kurbanlar için önemli bir faktör değildir. Ancak cinsiyet, önemli bir etkidir. Herhangi bir saldırı aleti veya tehditle zorbalık yapma konusunda erkeklerin, kızlara göre daha fazla zorbalık yaptıkları görülmektedir. Ayrıca bu boyutta yine erkeklerin, kızlara göre daha fazla kurban oldukları da ($t=3,870$, $P=0,000$) dikkat çekmektedir. Bir başka önemli faktör ise okul başarısıdır. Bu boyutta “başarılı”

öğrencilerin zorba ve kurban olarak puanlarının, “başarısız” veya “orta düzeyde başarılı” öğrencilere göre daha düşük olduğu görülmektedir. Kendilerini başarılı olarak ifade eden öğrencilerin zorba veya kurban olma durumları ile başarısız veya orta düzeyde başarılı öğrenciler arasında bulunan fark istatistiksel olarak anlamlıdır. Ancak başarısız öğrenciler ile orta düzeyde başarılı olan öğrenciler arasında bu boyutta anlamlı bir fark görülmemiştir. Madde bağımlılığı değişkenine de bakıldığında, beklendiği gibi madde bağımlılığı saldırı aleti ile ve tehditle zorbalık boyutunda önemli bir faktör olarak bulunmuştur. Madde bağımlısı olmadığını ifade eden öğrencilerle madde bağımlılığı olduğunu ifade eden öğrenciler arasında bu boyutta istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur. Madde bağımlısı olanların zorba davranışlara, diğerlerine göre, daha fazla başvurdukları ve diğerlerinden daha fazla maruz kaldıkları görülmektedir.

Tablo 12: “Saldırı Aleti Kullanmak veya Tehditle Zorbalık” Boyutunun Zorba ve Kurban Yönünden Kişisel Değişkenlere Göre Karşılaştırılması

Bağımsız Değişkenler	ZORBA				KURBAN				
	n	$\bar{X}^1$	SS	F/t	P	$\bar{X}^1$	SS	F/t	P
Yaş				3,94*	0,139			2,01	0,130
14–15	374	1,05	0,19			1,07	0,20		
16	299	1,07	0,18			1,07	0,19		
17–18	138	1,14	0,33			1,11	0,27		
Cinsiyet				2,29	0,00			3,87	0,00
Kız	351	1,05	0,21			1,04	0,17		
Erkek	460	1,08	0,22			1,10	0,24		
Okul Başarısı				4,07	0,01			3,22	0,040
Başarılı	383	1,04 ^a	0,17			1,05 ^a	0,17		
Orta	367	1,08 ^b	0,25			1,09 ^b	0,24		
Başarısız	61	1,11 ^b	0,25			1,11 ^b	0,25		
Madde bağımlılığı				3,76	0,00			3,30	0,010
Var	106	1,19	0,38			1,18	0,38		
Yok	704	1,05	0,18			1,06	0,17		

1: Farklı harfler ortalamalar arasındaki farkı gösterir

*:Kruskal-Wallis Varyans Analizi X^2 değeri

“Saldırı Aleti Kullanmak veya Tehditle Zorbalık” biçiminde adlandırılmış olan birinci boyutta, anne eğitim düzeyi, baba eğitim düzeyi ve okulun temsil ettiği sosyoekonomik düzey gibi ailevi değişkenlerin (Tablo 13), ne kurban ne de zorba olma açısından önemli olmadığı görülmüştür. Anne babanın birlikte olup olması, bu boyutta sadece kurban olma durumu için önemli ailevi etkenlerden birisi olarak bulunmuştur. Anne babası birlikte olan öğrencilerin kurban olma puanları, anne babası birlikte olmayanlara göre daha düşüktür. Anne babası birlikte olmayan öğrenciler, anne babası birlikte olan öğrencilere göre daha fazla zorbalığa maruz kalmaktadır. Ailede şiddet görülmesi, bu boyutta önemli bir etkidir. Ailede “sıkça” şiddetin görüldüğünü ifade eden öğrencilerin, ailelerinde “hiç” şiddet görülmeyen veya “zaman zaman” görülen öğrencilere göre daha çok zorbalık yaptıkları görülmektedir. Öğrencilerin kurban davranışları göstermeleri yönünden bakıldığında ise, üç grup arasında da istatistiksel olarak fark bulunmuştur. Öğrencilerin saldırı aleti veya tehditle zorbalık davranışlarına kurban olmaları, ailelerinde şiddetin görülmesi durumuyla ters bir orantı göstermektedir. Ailesinde “sıkça” düzeyinde şiddet görülen öğrencilerin, aile içinde “zaman zaman” şiddet görülen gruba göre bu boyuttaki zorba davranışlara daha fazla maruz kaldıkları görülmektedir. Aynı biçimde aile içindeki şiddetin “zaman zaman” düzeyinde olduğu grubun da, ailelerinde “hiç” şiddet görülmeyen ($\bar{X}=1,05$) gruba göre daha fazla zorba davranışlara maruz kaldıkları görülmektedir (Tablo 13).

Tablo 13: “Saldırı Aleti Kullanmak veya Tehditle Zorbalık” Boyutunun Zorba ve Kurban Yönünden Ailevi Değişkenlere Göre Karşılaştırılması

Bağımsız Değişkenler	ZORBA				KURBAN				
	n	$\bar{X}^1$	SS	F/t P	$\bar{X}^1$	SS	F/t P		
Anne eğitimi				1,491	0,226			0,19	0,82
OYD	184	1,08	0,24			1,07	0,20		
OY+ilk	392	1,07	0,22			1,07	0,20		
Orta ve üstü	235	1,05	0,19			1,08	0,24		
Baba eğitimi				1,387	0,250			0,08	0,91
OYD	32	1,03	0,00			1,09	0,25		
OY+ilk	316	1,08	0,27			1,08	0,23		
Orta ve üstü	463	1,06	0,18			1,07	0,19		
Anne baba (aile tipi)				1,486	0,141			2,03	0,04
Birlikte	732	1,06	0,21			1,07	0,20		
Değil	79	1,11	0,31			1,14	0,31		
Ailede Şiddet				25,9	0,000			32,2	0,000
Hiç yok	635	1,05 ^b	0,17			1,05 ^a	0,17		
Zaman zaman var	147	1,10 ^b	0,22			1,10 ^b	0,22		
Sıkça var	29	1,36 ^a	0,58			1,36 ^c	0,58		
Okulun SED				0,872	0,419			1,264	0,283
Alt SED	236	1,08	0,23			1,09	0,23		
Orta SED	304	1,07	0,23			1,07	0,21		
Üst SED	271	1,05	0,20			1,07	0,20		

1: Farklı harfler ortalamalar arasındaki farkı gösterir

*: Kruskal-Wallis Varyans Analizi X² değeri

**: Mann-Whitney U Testi U değeri

TARTIŞMA

Bireysel faktörler sırasıyla ele alındığında Genel lise öğrencilerinin yaşı, “Sözel Zorbalık, Sanal ve Cinsel Zorbalık ve Ağır Fiziksel Zorbalık” boyutlarında hem kurbanlar hem de zorbalılar için önemlidir. Ancak çarpıcı ve diğer çalışmalardan farklı olan sonuç 17–18 yaş olan büyük grubun hem en çok zorba hem de en çok kurban olmasıdır. Genellikle yapılan çalışmalarda (Şirvanlı-Özen, 2006, Öger, 2005), büyük yaş gruplarının zorba, küçüklerin de kurban oldukları ortaya çıkarken, bu sonuç öğrencilerin aynı anda hem zorba hem de kurban olduklarını göstermesi bakımından

dikkat çekicidir. Cinsiyet, zorba ve kurban olma bakımından farklılık göstermektedir. Bütün zorbalık türlerini erkekler, kızlardan daha çok uygulamaktadır. Erkek öğrencilerin genel olarak hem zorbalığa uğrama hem de zorba davranışlar gösterme oranı diğer çalışmalarda da kızlardan daha yüksek bulunmakla birlikte (Pekel-Uludağlı ve Uçanok, 2005), erkek öğrencilerin kızlara oranla daha fazla terör ve açık saldırı boyutunda zorbalığa maruz kaldıkları bilgisine paralel olarak bu çalışmada da Sözel Zorbalığın yanı sıra, Ağır Fiziksel Zorbalık boyutunda erkekler, kızlara oranla çok daha fazla kurban olmaktadır (Özen (2006). Zorba ve kurban gruplarında, öğrencilerin okul başarısı bütün zorbalık türüyle doğrudan ilişkili bir faktör olarak görülmektedir. Okulda başarılı olan öğrencilerin hem zorba hem de kurban olma oranları orta ve başarısız öğrencilerle karşılaştırıldığında belirgin derecede azalmaktadır. Hem kurban hem de zorbalar için okul başarısının önemli olması, öğrencilerin her şekilde zorbalıkla meşgul olduklarını ve dikkatlerini derslerinden çok zorbalık yapmaya veya zorbalardan kaçınmaya yoğunlaştırdığını düşündürmektedir. Colvin de (1998), zorbalığın öğrenmeyi güçleştirdiğini ve okul ortamında zorbalığın öğrencilerde huzursuzluğa yol açtığı için, bu ortamından kaçma eğilimi gösterdikleri ve dolayısıyla derslerinde başarısız olduklarını ifade etmiştir. Pekel-Uludağlı ve Uçanok (2005) da, zorba ve kurban çocukların, karışmayan çocuklara göre akademik başarılarının daha düşük olduğunu ifade etmiştir. Madde bağımlılığı olduğunu ifade eden öğrenciler, olmayan öğrencilerle karşılaştırıldığında bütün boyutlarda hem daha fazla zorba hem de daha fazla kurban oldukları dikkat çekmektedir. Çocukların suça bulaşmasında ve şiddet davranışlarına başvurmada önemli bir etken olduğu ifade edilen madde bağımlılığının (Işık, 2006; Aksu, 2002) bu çalışmada da bütün boyutlarda önemli çıkması şaşırtıcı bir sonuç değildir.

Ailevi değişkenlerden öncelikle anne-baba eğitim durumuna bakıldığında, anne eğitim durumu ilginç biçimde zorba davranışlarla ilgili görülmemekle birlikte, sanal ve cinsel zorbalık bakımından anne eğitim durumu orta ve üst olan çocukların daha çok sanal ve cinsel zorbalık mağduru oldukları görülmektedir. Benzer biçimde baba eğitim durumu da Sanal ve Cinsel Zorbalık türünün yanı sıra, Basit Fiziksel Zorbalık ve Duygusal

Zorbalık” yönünden kurban olma yönünde anlamlı bulunmuştur. Bu durum anne-baba eğitim düzeyi yüksek olan öğrencilerin, karşılaştıkları cinsel ve sanal zorbalık durumlarını ifade edebilme veya başkalarıyla paylaşabilmeleri bakımından daha özgür davranabildikleri için onlarda yüksek çıkmış görünüyor olmakla birlikte diğer gruplarda da yaygın ancak dile getirilememiş olabilir. Alanyazında sanal ve cinsel zorbalığa maruz kalarak, yaşadıkları yoğun duygusal stres ile başa çıkamayıp kendilerine zarar verme veya intihar girişimi gibi yöntemlere başvuran bireyler görüldüğü ifade edilmektedir (Newton, 2004). Önemli bulunan faktörlerden birisi de anne-babanın ayrı veya birlikte olmasını ifade eden aile tipidir. Çalışmanın sonucunda anne-babası ayrı olan öğrenciler, Sözel Zorbalık, Basit Fiziksel Zorbalık, Duygusal Zorbalık ve Ağır Fiziksel Zorbalık davranışlarına daha fazla başvurdukları ve kurbanı oldukları görülmüştür. Ebeveynlerden birisinin (özellikle babanın) olmamasının çocuğun gelecekte suç niteliği taşıyan davranışlara yönelmesini körükleyici bir etken olduğunu ve sonuç olarak, potansiyel suç, anne babanın çocuğu yeterince denetleyememesi sonucunda ortaya çıktığı başka çalışmada da vurgulanmıştır (Walker, 2005). Bununla birlikte, Uysal (2003) aile tipinin, öğrencilerin şiddet eğilimlerinde bir etkisi olmadığını bulmuştur. Ancak burada gözden kaçırılmaması gereken önemli nokta, anne-babanın ayrı olma durumundan ziyade, çocukla ilgilenmek durumunda olanın, çocuğu denetleme sorumluluğunu ne ölçüde yerine getirebildiğidir. Anne-babası bir arada olmakla birlikte evde çeşitli biçimlerde şiddete tanık olduğunu ifade eden öğrencilerin bütün zorbalık türlerini uyguladıkları ve sanal ve cinsel zorbalık dışında bütün türlere de maruz kaldıkları görülmektedir. Ailede şiddetin görülme sıklığı ile öğrencilerin zorba ve kurban olmaları arasında ters bir orantı görülmüştür. Evlerinde sıkça şiddet görülen öğrencilerin en çok zorba ve kurban oldukları görülmektedir. Bu durum, ailede şiddet uygulayan birilerinin öğrencilere olumsuz rol model olması ve öğrencilerin şiddet davranışlarını kanıksamış olduğunu düşündürmektedir. Çünkü ailesinde şiddet olan öğrencilerin hem zorba hem de kurban olarak daha farklı olmaları, öğrencilerin şiddeti günlük hayatın bir parçası kadar normal algılamalarına neden olduğu biçiminde yorumlanabilir. Ayrıca, zorbalığın özelliklerinden olan güç ve saldırganlığın kökeninin aile yapısına dayandığı, zorbalık uygulayan çocukların genellikle, sert cezaların ve

yetersiz sevginin hakim olduğu evlerden geldikleri alanyazında çeşitli biçimlerde vurgulanmıştır. Böyle bir aile yapısı içinde zorbalarm, anti-sosyal eğilimlere sahip oldukları ve evlerindeki saldırgan davranış kalıplarını okula taşıdıkları gerçeği de bu bulguyla örtüşmektedir (Zaklama, 2003). Ailevi değişkenlerle birlikte alınan, okulun temsil ettiği sosyoekonomik düzey, sadece “Duygusal Zorbalık” boyutu için hem zorbalarm hem de kurbanlar yönünden önemlidir. Bu boyutta öğrencilerin hem zorba hem de kurban olmaları, duygusal zorbalığa uğrayan öğrencilerin aynı zamanda duygusal zorbalık yaptıkları biçiminde yorumlanmaktadır. Alt sosyoekonomik düzeydeki okullardan üst sosyoekonomik düzeydeki okullara doğru zorba puanlarının düştüğü görülmektedir. Bu boyutta öğrencilerin hem zorba hem de kurban olmaları, duygusal zorbalığa uğrayan öğrencilerin aynı zamanda duygusal zorbalık yaptıklarını düşündürmektedir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Genel liselerde akran zorbalığı bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Öğrencilerin zorba ve kurban olma durumları, cinsiyet, yaş, okul başarısı, madde bağımlılığı gibi faktörlerden çeşitli zorbalık boyutlarında etkilenmektedir. Erkek öğrenciler kız öğrencilere göre, büyük yaş gruplarının küçük yaş gruplarına göre, okulda başarısız olanların başarılı olanlara göre ve madde bağımlısı olan öğrencilerin olmayanlara göre daha çok zorba ve kurban oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, anne babası bir arada olmayan öğrencilerin olanlara göre ve ailesinde şiddete tanık olan öğrencilerin olmayanlara göre daha fazla zorba ve kurban oldukları dikkat çekmektedir. Anne-baba eğitim düzeyi sanal ve cinsel zorbalık yapma ve maruz kalma ve okulun temsil ettiği sosyoekonomik düzey ise duygusal zorbalık yapma ve maruz kalma boyutlarında önemli olduğu sonuçlarına varılmıştır.

Akran zorbalığının genel liseler için bir sorun olması, okul müdürleri, öğretmenler ve ailelerin, zorbalığın öğrencilerin gelişimlerinin bir parçası gibi görmemeleri gerektiği ve zararlı sonuçları olan tehlikeli bir durum olduğu konusunda mutlaka bilinçlendirilmeleri zorunluluğunu doğurmaktadır. Sürekli zorbalık yapan veya zorbalığa maruz kalan öğrencilerin okulda akademik başarısızlık yaşadıkları gerçeği aileler ve öğretmenler

tarafından dikkate alınmalıdır. Madde kullanımı ve bağımlılığının zorbalıkla ilişkisi hakkında öğrenciler mutlaka bilgilendirilmelidir. Öğrenciler iletişim becerileri, çatışma çözüm yolları ve sosyal ilişkilerin iyileştirilmesi konusunda eğitilmelidir. Ailelerle iletişim kurulup çocuklarıyla ilişkilerinin niteliğini artırmak, çocuklarıyla etkili zaman geçirmek veya en azından çocuklarına örnek rol model olmalarını anlamalarına yönelik seminerler düzenlenmelidir.

KAYNAKLAR

- Aksu, A., (2002). Lise Öğrencilerinde Psikoaktif Madde Kullanımı ve Şiddet Davranışı. Uzmanlık Tezi, Fırat Üniversitesi Tıp Fakültesi, Adli Tıp Anabilim Dalı, Elazığ.
- Cole, J., Cornell, C. M., Dewey G., Sheras, P., (2006). Identification of School Bullies by Survey Methods., *Professional School Counseling*, 10962409, 9,(4)305-319 Harper Collins
- Coloroso, B. (2003). *The Bully, The Bullied, and The Bystander*. New York, NY: Harper Collins
- Colvin, G., Tobin, T. Beard, K. Hagan, S. & Sprague, J. (1998). *The School Bully: Assessing the Problem, Developing Interventions, and Future Research Directions*. *Journal of Behavioral Education*, 8(3), 293 -319.
- Cooper, D., ve Snell, J. L. (2003). *Bullying*. *Educational Leadership*, 22–25
- Çınkır, Ş. (2006). *Okullarda Zorbalık: Türleri, Etileri ve Önleme Stratejileri*. I. Şiddet ve Okul Sempozyumu MEB ve Unicef işbirliği, İstanbul
- Dake, J. A. Price, J.H., ve Telljohann, S. K. (2003). *The Nature and Extent of Bullying at School*. *Journal of School Health*, 73, 173–181
- Fried, S., Fried, P. (1996), *Bullies and Victims: Helping Your Child Survive the Schoolyard Battlefield*. New York: M. Evans and Company

- Furniss, C. (2000). Bullying in Schools: It's Not a Crime-Is It? *Education and The Law*, 12 (1), 9–29.
- Hatunoğlu, A. (1994) Ana-Baba Tutumları ile Saldırganlık Arasındaki İlişkiler. Yayınlanmamış Master Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum
- Işık H. (2006). Çocuk Suçluluğu ve Okullar ile İlişkisi. I. Şiddet ve Okul Sempozyumu, MEB ve Unicef İşbirliği, İstanbul.
- Kaltiala-Heino, R. ve Rimpela, M. (1999). Bullying, Depression, and Suicidal Ideation in Finnish adolescents: School Survey. *British Medical Journal*, 319, 348–352.
- Kapıcı, E. G., (2004). İlköğretim Öğrencilerinin Zorbalığa Maruz Kalma Türünün ve Sıklığının Depresyon, Kaygı ve Benlik Saygısıyla İlişkisi *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 37(1),1–13
- Karaman-Kepenekçi, Y. ve Yücedağ-Özcan, A. (2000). Okullarda suçun önlenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 33(1–2), 153–163
- Kuzucu, Y., (2003). Aile İçi Şiddetin Çocuğa Etkisi. Radyo Programı, Mamak RAM, www.mamakram.com (Erişim Tarihi: 14. 01. 2006) 15:00
- Nansel, T. R. Overpeck, M., Pilla, R. S., Ruan, W.J., Simons-Morton, B. Scheidt, P. (2001). Bullying Behaviors Among USA Youth: Prevalance and association with psychological adjustment. *Journal of American Medical Association*, 285, 2094–2100.
- Olweus, D. (1993). *Bullying At School: What We Know and What We Can Do*. Blackwell UK: Oxford.
- Öger, K., Tarı I., Yılmazçetin, E, C., (2005) Okullarda Suç ve Şiddeti Önleme. Yeniden Sağlık ve Eğitim Özel Sayısı- www.yeniden.org.tr (Erişim Tarihi: 13.02. 2006) 12:30

- Özcebe, H., Uysal, D., Soysal, S., Polat, B., Şeker, A., Üner, S., (2005). Ankara’da Bir İlköğretim Okulunda Erken ve Orta Dönem Adolesanlarda Şiddet Algısı ve Şiddet Davranışı Sıklığının Değerlendirilmesi–2005 I. Şiddet ve Okul Sempozyumu, MEB ve Unicef İşbirliği, İstanbul
- Özdemir, S., (2001). Uçucu Madde Kullanımı ve Şiddet. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Adli Tıp Enstitüsü, İstanbul.
- Pekel-Uludağlı, N. ve Uçanok, Z. (2005). Akran Zorbalığı Gruplarında Yalnızlık ve Akademik Başarıları ile Sosyometrik Statüye Göre Zorba-Kurban Davranışı Türleri, Türk Psikoloji Dergisi, 20 (56) 77–92
- Rigby, K., (2000). Effects of Peer Victimization in Schools and Perceived Social Support on Adolescent well-being. Journal of Adolescence, 23, 57–68
- Rigby, K. (2002). New Perspectives on Bullying. London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publisher.
- Roland, E. (2002). Bullying, Depressive Symptoms and Suicidal Thoughts. Educational Research, 44, 55–67.
- Sullivan, K. (2000). The Anti-Bullying Handbook. Auckland, New Zealand: Oxford.
- Şirvanlı, Özen, D., (2006). Akran Zorbalığına Maruz Kalmanın Olası Yordayıcıları ve Cinsiyet ile Yaşa Bağlı Değişimleri. I. Şiddet ve Okul Sempozyumu, MEB ve Unicef İşbirliği, İstanbul.
- Tekin, M. (2006). Sınıf Öğretmenlerinin İlköğretim Okullarında Öğrenim Gören Öğrencilerin Zorbalığa Maruz Kalmaları İle İlgili Tutum ve Görüşleri. I. Şiddet ve Okul Sempozyumu, MEB ve Unicef İşbirliği, İstanbul
- Uysal, A. (2003). Şiddet Karşıtı Programlı Eğitimin Öğrencilerin Çatışma Çözümler, Şiddet Eğilimleri ve Davranışlarına Yansımaları. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Hemşirelik Programı, İzmir.

- Walker, J., R. (2005). Negative Peer Influence and Low Levels of Parental Involvement Variables Affecting Anger Leading to Violent Behavior in Adolescent Minority Males Yayınlanmamış Doktora Tezi. Regent University..
- Whitted K. S., David, R., Dupper; (2005). Best Practises for Preventing or Reducing Bullying in Schools. *Children and Schools*, 27(3),167–175
- Yurtal, F. (2006). İlköğretim Okullarında Zorbalığın İncelenmesi. I. Şiddet ve Okul Sempozyumu, MEB ve Unicef İşbirliği, İstanbul.
- Zaklama, C. (2003). The Bullying Spectrum in Grade Schools: Parents, Teachers, Child Bullies and their Victims. Yayınlanmamış Master Tezi, McGill University, Montreal, Canada.